

Ekonomia

Władysław Grabski jako ekonomista (1874–1938)

Janusz Skodlarski



Władysław Grabski
jako ekonomista
(1874–1938)

Ekonomia

Władysław Grabski jako ekonomista (1874–1938)

Janusz Skodlarski



WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

ŁÓDŹ 2015



WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Janusz Skodlarski – Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Instytut Ekonomii
Katedra Historii Myśli Ekonomicznej i Historii Gospodarczej
90-214 Łódź, ul. Rewolucji 1905 r. 41

RECENZENT

Zdzisław Szymański

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Joanna Balcerak

SKŁAD I ŁAMANIE

Eżbieta Potapiuk, Barbara Skodlarska

PROJEKT OKŁADKI

Stämpfli Polska Sp. z o.o.

Zdjęcie wykorzystane na okładce udostępnione przez Bibliotekę Narodową
– Zakład Informacji Naukowej

Wydrukowano z gotowych materiałów dostarczonych do Wydawnictwa UŁ

© Copyright by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2015

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.06843.15.0.M

Ark. druk. 9,0

ISBN 978-83-7969-621-5

e-ISBN 978-83-7969-643-7

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63

Spis treści

Od Autora	7
Rozdział I	
Władysław Grabski (1874–1938)	9
Rozdział II	
Poglądy makroekonomiczne	29
1. Systemy ekonomiczne.....	31
2. Determinanty dochodu narodowego.....	34
3. Inwestycje.....	36
4. Rola czynnika pracy we wzroście gospodarczym.....	40
5. Państwo, budżet, podatki.....	44
6. System pieniężno-kredytowy.....	51
7. Cykle koniunkturalne. Kryzysy ekonomiczne.....	55
8. Rozwój gospodarczy.....	78
9. Inflacja.....	81
Rozdział III	
Polityka ekonomiczna	85
1. Przedmiot polityki ekonomicznej.....	85
2. Kierunki rozwoju gospodarki polskiej.....	87
3. Polityka finansowa.....	89
4. Polityka walutowo-kredytowa.....	94
5. Polityka przemysłowa i inwestycyjna.....	96
6. Polityka agrarna.....	98
7. Zagraniczna polityka ekonomiczna.....	101
8. Polityka społeczna.....	104

Rozdział IV

Poglądy agrarne Władysława Grabskiego.....	107
1. Podstawowe zasady ustroju agrarnego Polski	107
2. Wieś jako podstawa rozwoju społeczno-gospodarczego	108
3. Teoria dekoncentracji w rolnictwie	113
3.1. Wpływ zmian stosunków produkcji na strukturę agrarną	113
3.2. Optymalny model struktury agrarnej.....	115
3.3. Postęp techniczny a struktura agrarna	122
4. Przeludnienie agrarne. Reforma rolna. Parcelacja.....	125
Podsumowanie.....	133
Bibliografia	135
Indeks osób	143

Od Autora

Władysław Grabski był wybitnym politykiem i reformatorem. Jego zasługi w dziele unifikacji i stabilizacji gospodarki polskiej po I wojnie światowej nie budzą dzisiaj żadnych wątpliwości. Najbardziej znane są dokonania Grabskiego dotyczące reformy walutowej. Literatura na ten temat jest bardzo bogata¹.

Mniej znany jest natomiast Grabski jako uczyony. Na uwagę zasługują przede wszystkim jego osiągnięcia w dziedzinie socjologii i ekonomii (do ekonomii zaliczam również prace z historii gospodarczej). Wyniki badawcze Grabskiego w zakresie socjologii wsi przedstawił, w solidnie udokumentowanej monografii, Kazimierz Korab². Natomiast bogaty dorobek w dziedzinie ekonomii nie doczekał się dotychczas naukowej publikacji. Niniejsza praca ma na celu wypełnienie tej luki.

Głównym motywem w działalności publicznej i pracy naukowej W. Grabskiego była troska o przyszłość Polski. Jej niepodległość i poprawę bytu społeczeństwa miał zapewnić rozwój gospodarczy. Bezpieczeństwo kraju i pomyślność obywateli uzależniał Grabski przede wszystkim od rozwiązania problemów wsi: „Dla ogólnego postępu społeczeństwa, dla jego siły narodowej i państwowej, dla udoskonalenia społecznego i cywilizacyjnego koniecznym jest, by ogół ludności wiejskiej miał wysoki stopień niezależności gospodarczej oraz by w jego środowisku była znaczna ilość ludności zdolnej do wybijania się naprzód”³.

¹ Zob.: Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski międzywojennej 1918–1939*, t. 1, *W dobie inflacji 1918–1923*, Warszawa 1967; t. 2, *Od Grabskiego do Piłsudskiego, Okres ożywienia koniunktury 1924–1929*, Warszawa 1971; M. M. Drozdowski, *Władysław Grabski*, Rzeszów–Warszawa 2004; W. Pobóg-Malinowski, *Najnowsza historia polityczna Polski, 1864–1945*, t. 2, cz. 1, Londyn 1956. W wymienionych pracach zamieszczone są źródła i opracowania na temat polityki skarbowej i reform W. Grabskiego.

² K. Korab, *Władysław Grabski jako socjolog wsi*, Warszawa 2004.

³ W. Grabski, *Historia wsi w Polsce*, Warszawa 2004, s. 363.

Rozdział I

Władysław Grabski (1874–1938)

Władysław Grabski urodził się dnia 7.07.1874 r. we wsi Borów położonej w powiecie łowickim, w rodzinie ziemiańskiej, jako trzecie dziecko Feliksa i Stanisławy z Mittelstaedtów. Był młodszym bratem Stanisława (1871–1949) polityka, ekonomisty, publicysty i ideologa Narodowej Demokracji. Miał dwie siostry: Zofię (ur. w 1872 r., wybitna działaczka PPS) i Halinę (ur. w 1876 r., utalentowana pianistka)¹.

Ród Grabskich, herbu Pomian, sięgał okresu średniowiecza. Pradziadek Władysława, Franciszek, utracił majątek w wyniku represji za udział w konfederacji barskiej (1768 r.). Dziadek Władysława, Andrzej Rafał Grabski, był już tylko dzierżawcą majątków w Śladkowie, Małachowicach i Rakowie. Ponownie posiadaczem stał się ojciec Władysława, Feliks Grabski, który nabył majątek w Borowie nad Bzurą. W 1859 r. przeprowadził uwłaszczenie chłopów w jednej z najuboższych wsi, należącej do jego majątku. W powstaniu styczniowym pełnił funkcję komisarza cywilnego².

Ojciec zaszczerpił Władysławowi szacunek do ziemi, wsi i włościan. Wzorując się na nim, jako kolejny właściciel majątku w Borowie, każdemu swemu robotnikowi rolnemu po przepracowaniu 10 lat przekazywał na własność 10 mórg ziemi³.

Feliks Grabski był nowoczesnym gospodarzem, cenionym przez ziemian i okolicznych chłopów. Interesował się historią i polityką. Podziwiał Stany Zjednoczone Ameryki Północnej. Przepowiadał utworzenie w przyszłości Stanów Europejskich. Był republikaninem i demokratą, nazywano go „chłopomanem”, w przeciwieństwie do matki, która uchodziła za arystokratkę.

¹ M. M. Drozdowski, *Władysław Grabski*, Rzeszów–Warszawa 2004, s. 15.

² K. Korab, *Władysław Grabski jako socjolog wsi*, Warszawa 2004, s. 14.

³ J. W. Grabski, *Bliźny dzieciństwa*, Warszawa 1971, s. 70.

Władysław przejął po ojcu szacunek do chłopów. Jak pisał Jan Władysław, syn Władysława Grabskiego, podawał chłopom rękę na powitanie (ku zgorszeniu szlachty)⁴. Feliks Grabski działał świadomie na rzecz jedności ponad podziałami społecznymi. Angażował się w sprawy ojczyzny, ale większe znaczenie przywiązywał do rzetelnej pracy i działalności publicznej na terenie gminy⁵.

Władysław Grabski postępował w swoim życiu i działalności zgodnie z zasadami wpojonymi mu przez ojca. Ideę niepodległości bardziej łączył z pozytywistyczną pracą niż z czynem zbrojnym.

Matka Władysława, Stanisława z d. Mittelstaedt, zajmowała się początkowym kształceniem dzieci. Korzystając z pomocy bon cudzoziemek i Polek guwernantek uczyła je czytać, pisać, dawała podstawy rachunków oraz języków obcych. Szczególną uwagę zwracała na naukę katechizmu i historii Polski. Zaszczepiała w nich patriotyzm i tradycje narodowe. Rodzina Mittelstaedtów pielęgnowała zwłaszcza kult powstań niepodległościowych. Przodkowie jej brali aktywny udział w powstaniu wielkopolskim (1848 r.) oraz w powstaniu styczniowym⁶.

W latach 1883–1892 Władysław uczęszczał do męskiego V Gimnazjum Filologicznego w Warszawie, podobnie jak jego starszy brat – Stanisław. W związku z edukacją dzieci matka zamieszkała z nimi w Warszawie. W rodzinie Grabskich przywiązywano dużą wagę do solidnego wykształcenia. Ojciec pozostał w Borowie, aby zarządzać majątkiem. Dochody z gospodarstwa przeznaczone były głównie na edukację dzieci. Siostra Władysława, Zofia Kirkor-Kiedroniowa (żona ministra przemysłu i handlu w rządzie W. Grabskiego – 1923–1925), wspomina: „Ostatnie bydlę wyprowadzę z obory, byleście się uczyli» – mawiał ojciec... Nie zapomniałam też słów Ojca, zwróconych do mych braci: «Pamiętajcie, żeby o was w gazetach pisano»... zawsze go pociągało, to jest by pracowali dla dobra publicznego, już nie w skromniutkim, prowincjonalnym zakresie, ale na donioślejszym dla Ojczyzny polu. Obok pracy społecznej – na równym poziomie stawał ojciec tylko pracą naukową (o robieniu majątku nigdy z ust ojca żadnych pouczeń nie usłyszałam)»⁷.

W gimnazjum wraz z bratem organizował kółka samokształceniowe i należał do tajnej Centralizacji Związku Kółek Gimnazjalnych Królestwa Polskiego. Naczelnym hasłem programowym tej organizacji była walka o prawo ludu do awansu cywilizacyjnego i ochrona interesów ludzi biednych. Nierówności

⁴ M. M. Drozdowski, *op.cit.*, s. 16; K. Korab, *op.cit.*, s. 14–15.

⁵ K. Korab, *op.cit.*, s. 15.

⁶ M. M. Drozdowski, *op.cit.*, s. 17; K. Korab, *op.cit.*, s. 16.

⁷ Cyt. za: K. Korab, *op.cit.*, s. 16.

społeczne i ekonomiczne w Królestwie Polskim skłoniły braci Grabskich i ich siostrę Zofię do wstąpienia do tajnych kółek socjalistycznych. Poznali oni i słuchali wykładów wybitnych socjalistów: Ludwika Krzywickiego i Edwarda Abramowskiego. W warszawskim mieszkaniu Grabskich odbywały się spotkania istniejącego od 1885 r. Uniwersytetu Latającego, którego wykładowcami byli m.in. Tadeusz Korzon, Władysław Smoleński, Piotr Chmielowski, Ignacy Chrzanowski, Adam Mahrburg i Jan Władysław Dawid – wybitni przedstawiciele różnych dziedzin nauk społecznych⁸. Pod ich wpływem, w ostatnich latach gimnazjalnych, pasją Władysława stały się nauki społeczno-ekonomiczne.

W mieszkaniu Grabskich spotykali się też młodzi socjaliści. Władysław, będąc w VII i VIII klasie, prowadził aktywną działalność spiskową i agitacyjną. W przebraniu wyprawiał się do dzielnic robotniczych. „Socjaliści budzili zainteresowanie Grabskiego nie tylko czynną walką o rozwiązanie kwestii robotniczej, ale przede wszystkim możliwościami zaangażowania nauki na rzecz budowania sprawiedliwości społecznej. Na kwestię robotniczą Grabski zdawał się jednak patrzeć w kategoriach patriotycznych i państwowotwórczych, a nie wyłącznie klasowych i ideologicznych” – ocenia Kazimierz Korab⁹. Świadczy o tym m.in. jego uczestnictwo w wykładach Latającego Uniwersytetu i czynny udział w manifestacji zorganizowanej z okazji setnej rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja przez Ligę Polską (endecja) i podporządkowany jej Związek Młodzieży Polskiej „Zet”.

Po zdaniu matury W. Grabski zerwał z socjalizmem, natomiast jego brat Stanisław został aktywnym działaczem socjalistycznym. W listopadzie 1892 r. brał udział w paryskim spotkaniu, podczas którego powołano Zagraniczny Związek Socjalistów Polskich. Fascynacja Władysława ideologią socjalistyczną zakończyła się zatem dość szybko. Jak pisze J. Wojnarowski: „Już pod koniec swego pobytu w szkole zraził się do socjalizmu, dostrzegając sprzeczność między postępowaniem socjalistów a wyznawanymi przez nich poglądami. Władysław był bodajże pierwszym z grona swego rodzeństwa, który socjalistyczną teorię walki klasowej zastąpił koncepcjami solidaryzmu społecznego i narodowego, co nastąpiło zresztą nie bez wpływu myśli Abramowskiego”¹⁰.

W latach 1892–1894 W. Grabski studiował w Szkole Nauk Politycznych w Paryżu. Należy zwrócić uwagę, że nie studiował zagadnień ściśle politycznych, ale zgłębiał wiedzę w dziedzinie finansów, ekonomii politycznej i historii. Jego wykładowcami byli m.in. Albert Sorel i Leon Say. Szkołę Nauk Politycznych

⁸ M. M. Drozdowski, *op.cit.*, s. 17–18.

⁹ K. Korab, *op.cit.*, s. 18.

¹⁰ *Ibidem*.

ukończył z wyróżnieniem. W latach 1893–1895, a więc przez pewien okres równoległe, studiował historię i archiwistykę na Sorbonie. Uczęszczał m.in. na wykłady E. Lavisse’a, P. Leroy-Beaulieu (ekonomista) i Charles’a Seignobsa. Grabskiego interesowała w szczególności historia filozofii Seignobsa, zwłaszcza jej aspekt społeczny i gospodarczy („zdrowy krytyczny sens”)¹¹. W tym czasie problematyka agrarna stała się głównym kierunkiem jego badań naukowych. Już w czasie studiów (w 1894 r.) opublikował na łamach „Ekonomisty Polskiego” (z. XII) artykuł pt. *Kwestia agrarna we Francji*. Po rocznych studiach (1896–1897) w zakresie agronomii w Halle ogłosił dwa studia dotyczące zagadnień agrarnych w Niemczech¹².

Dzięki studiom zagranicznym Grabski posiadał wszechstronną wiedzę w zakresie nauk humanistycznych, ekonomii, prawa i rolnictwa. Zapoznał się z nowoczesnymi metodami badań naukowych. Jak trafnie zauważa Marian M. Drozdowski, „Grabski przez znajomość kultury francuskiej, włoskiej, niemieckiej, czeskiej i rosyjskiej był Polakiem i wielkim Europejczykiem”¹³. Władał biegle językiem francuskim, niemieckim i rosyjskim. Języka angielskiego uczył się przez całe życie¹⁴. Praca badawcza najbardziej odpowiadała jego zainteresowaniom i charakterowi. Posiadał odpowiednie wykształcenie i zdolność do mrówczej, wręcz benedyktyńskiej pracy.

Śmierć ojca w 1897 r. spowodowała jednak, że przerwał studia w Halle i powrócił do Borowa, aby przejąć prowadzenie majątku rodzinnego (520 ha). Jednocześnie został dzierżawcą majątku w Gosławicach.

Kontynuując dzieło ojca, W. Grabski przekształcił folwark borowski w nowoczesne gospodarstwo. Zmeliorował łąki, założył duże stawy hodowlane, wprowadził specjalizację upraw¹⁵. Wybudował nowy dwór i zadbał o jego otoczenie (założył nowy park). Wzorem swego ojca kontynuował parcelację ziemi folwarcznej, umożliwiając chłopom kupno gruntów za pośrednictwem Banku Włościańskiego. Na obszarze jego majątku powstały nowe włościańskie kolonie: Feliksów, Władysławowo i Józefów¹⁶.

W. Grabski podjął równocześnie szeroko zakrojoną działalność publiczną na obszarze Królestwa Polskiego, głównie w powiecie łowickim. W okresie

¹¹ *Ibidem*, s. 19–20.

¹² W. Grabski, *Wiedza a praktyka rolnicza w Niemczech*, „Ateneum” 1897, T. III, z. 3; idem, *Praca społeczna na wsi w Niemczech*, „Ateneum” 1893, T. I, z. 3.

¹³ M. M. Drozdowski, *op.cit.*, s. 14.

¹⁴ K. Korab, *op.cit.*, s. 16.

¹⁵ Stawy rybne miały obszar 80 ha i dawały 5 ton karpia rocznie. Borów specjalizował się w produkcji buraków cukrowych i zbóż selekcyjonowanych (M. M. Drozdowski, *op.cit.*, s. 23).

¹⁶ *Ibidem*.

1899–1904 założył stację doświadczalną oraz spółdzielnię rolniczą pod Kutnem, kółko rolnicze i pierwszą w kraju spółdzielnię mleczarską w Bocheniu. Organizował również w Łowickim kasy spółdzielcze dla włościan i wspierał finansowo szkoły rolnicze w Pszczelinie i Mieczysławowie. Dużym osiągnięciem Grabskiego było utworzenie w 1904 r. w Warszawie Towarzystwa Melioracyjnego, którym początkowo kierował. W tym samym roku powołał Łowickie Towarzystwo Rolnicze¹⁷. Jego wzorem w tej działalności był ks. Piotr Wawrzyniak, wybitny organizator spółdzielczości w zaborze pruskim.

Po powrocie z Paryża Władysław zakochał się z wzajemnością w Katarzynie z Lewandowskich, córce szewca z Piątku Łęczyckiego, która pracowała jako pokojówka i lektorka jego matki. Po dwóch latach nieformalnego związku, w 1902 r. W. Grabski poślubił Katarzynę, mimo groźby wydziedziczenia i klątw matki¹⁸. Małżeństwo Władysława z Katarzyną było udane i pełne harmonii. Katarzyna urodziła czterech synów: Wacława, Władysława Jana, Zdzisława i Andrzeja¹⁹.

Rodzina stanowiła dla niego wielką wartość. Kochał swoją żonę. Tuż przed śmiercią wyznał: „nie dla twej krasy, nie dla twej urody, nie dla twego wdzięku, ale dla twej duszy, którą przejrzałem i pokochałem, wziąłem cię”²⁰. Synom zapewnił staranne wykształcenie. Z rodzeństwem utrzymywał bliskie i serdeczne kontakty. Świadczy o tym bogata korespondencja. Najczęściej korespondował ze Stanisławem. Wymieniał z nim poglądy dotyczące polityki i pracy naukowej. Mimo dzielących ich różnic politycznych byli sobie bardzo bliscy. Niepokoili się zwłaszcza wzajemnie swym stanem zdrowia. Rodzinę Grabskich trawiły liczne choroby²¹.

¹⁷ Archiwum Akt Nowych (dalej AAN), Akta Władysława Grabskiego, sygn. III-9, j. 7.

¹⁸ W. J. Grabski, *op.cit.*, s. 32.

¹⁹ Wacław zmarł w wieku 16 lat (gruźlica), Władysław Jan – dr praw, znany publicysta i pisarz historyczny; Zdzisław – absolwent Wyższej Szkoły Handlowej we Fryburgu, profesor Politechniki Gdańskiej; Andrzej – absolwent Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, po II wojnie światowej wykładał socjologię wsi na Uniwersytecie Łódzkim (AAN), Akta Władysława Grabskiego, sygn. III-9, j. 1).

²⁰ Cyt. za: K. Korab, *op.cit.*, s. 22.

²¹ Władysław pisał do brata: „Kochany Stasiu. Cieszę się, że jak piszesz idzie u Ciebie ku lepszemu i że obojdzie się bez zabiegu chirurgicznego [miał kłopot z jelitami]. U Władka [Władysława Jana] też znacznie się poprawiło. Będziemy u niego w święta. Już nie ma wcale prądków gruźliczych... proces trwa tylko już inny. Małe komplikacje w grubej kiszce nie budzą obaw lekarzy. Ale utrudniają trawienie i daje się to Władkowi we znaki. Wygląd ma dobry i zdrowy, więc jest nadzieja, że wyzdrowieje zupełnie. Tylko kuracja będzie długa, bo ma trwać 4 lata z przerwami... Piszesz, żeby Kasia [żona Władysława] zaprzestała palić papierosy. Otóż od

Władysław Grabski, będąc już ciężko chory, zachowywał spokój i wyjątkowe opanowanie²².

W lutym 1905 r. Grabski został aresztowany i osadzony na Pawiaku. Do więzienia carskiego trafił za aktywny udział w kampanii chłopskiej na rzecz samorządu gminnego i polonizacji wszystkich instytucji publicznych w Królestwie Polskim. Podpisał się też pod petycją, którą przygotował w tej sprawie H. Sienkiewicz. Dzięki staraniom żony wyszedł na wolność. Katarzyna złożyła świadectwo lekarskie (fałszywe, za łapówkę) o ciężkiej chorobie męża, grożącej utratą słuchu. Był współorganizatorem pochodu narodowego w Warszawie 5.11.1905 r.²³

W tym czasie Grabski zbliżył się do Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego (SN-D). Działacze Stronnictwa występowali przeciw ugodowcom i serwilizmowi prorosyjskiemu oraz socjalistom i ich koncepcji walki klas, która godziła w jedność narodową i tradycyjne wartości społeczeństwa polskiego. W 1906 r. z ramienia SN-D wszedł do Dumy (parlamentu rosyjskiego). Koło Polskie liczyło kilkudziesięciu posłów. W. Grabski, będąc w latach 1906–1912 przedstawicielem endecji w Dumie, bronił z powodzeniem interesów polskich²⁴.

W sprawach politycznych aprobował program endecji. Był za zjednoczeniem ziem polskich i wzmacnianiem ducha narodowego. Wypowiadał się przeciwko postawie służebnej wobec Rosji. Odpowiadał mu pogląd narodowych demokratów, że lud powinien być „fundamentem narodu, głównym i ostatecznym źródłem jego siły i trwałości”. W poglądach społecznych Grabski zachował jednak samodzielność. Był za ograniczeniem stanu posiadania wielkiej własności, bronił warstwy chłopskiej. Przypisywał szczególną rolę demokracji w życiu publicznym. Negatywnie ocenił „egoizm narodowy” (nacjonalizm), podsycany przez niektórych działaczy SN-D.

W 1907 r. wydał własnym nakładem dokumenty poselskie. Na posiedzeniu Komisji Budżetowej II Dumy przedstawił wniosek dotyczący reformy podatków gruntowych w Królestwie Polskim. Domagał się jednego podatku gruntowego

pół roku nie bierze wcale papierosa do ust. Było już z nią źle latam (ciśnienie 220), ale teraz jest lepiej (192)” (AAN, Akta Władysława Grabskiego, sygn. III-9, j. 1, k. 21. List do Stanisława z 30.12.1929 r.).

²² Pisał do Stanisława: „Twój list jest smutny, co się rzadko u Ciebie zdarza... Ale to nie znaczy, jeżeli człowiekowi dolega wiek, że ma rezygnować z robienia czegoś. Najlepiej zawsze być nastawionym na robienie czegoś. Niech kłamka zapadnie w pełni ruchu. Trudno uznać, kiedy przyjdzie koniec. Nie trzeba o nim myśleć specjalnie, ani się do niego sposobić” (*ibidem*, k. 38. List do Stanisława, lata trzydzieste, brak dokładnej daty).

²³ M. M. Drozdowski, *op.cit.*, s. 31–33.

²⁴ *Ibidem*, s. 36–45.

i znacznego zmniejszenia podatków płaconych przez polskich rolników. W lutym 1908 r. Grabski przedstawił memoriał zawierający główne założenia programowe dla polskiej delegacji poselskiej w III Dumie. Zwracał się w nim do władz carskich o zniesienie 5 mln rb podatków gruntowych i 2 mln rb podatków miejskich płaconych przez mieszkańców Królestwa na rzecz skarbu rosyjskiego. Żądał ponadto respektowania prawa do posługiwania się językiem polskim w samorządach i szkolnictwie. Dzięki jego zabiegom, przy wsparciu posłów Koła Polskiego, Duma uchwaliła kredyty na finansowanie działalności polskich stowarzyszeń i kółek rolniczych. W 1908 r. starał się wpłynąć na polskich posłów w III Dumie, aby wzmogli wysiłki, mające na celu poprawę położenia „naszego narodu” w państwie rosyjskim²⁵. Grabski uznał za podstawowe zadanie Polaków, aby podjęli działania mające na celu wykazanie wyższości ekonomicznej nad gospodarką rosyjską; obronili swą tożsamość narodową i przygotowali grunt do autonomii. Można zauważyć, że chciał pójść podobną drogą, jaką obrał ks. Ksawery Drucki-Lubecki.

W. Grabski, przebywając w Petersburgu, kontynuował pracę naukową i publicystyczną dotyczącą głównie rolnictwa w Królestwie Polskim. W swych studiach statystyczno-ekonomicznych udowadniał niezbicie, że rosyjski aparat fiskalny dokonuje w majestacie prawa systematycznego wyzysku ziem Królestwa Polskiego. Według jego obliczeń, udział Królestwa w wydatkach skarbu państwa na potrzeby rolnictwa w Rosji europejskiej wynosił zaledwie 0,7%, natomiast kwota podatków gruntowych płaconych przez Królestwo stanowiła 40,4% ściąganych należności. W 1912 r., wobec niemożności uzyskania w parlamencie rosyjskim jakichkolwiek korzyści dla sprawy polskiej, zrezygnował z kandydowania do IV Dumy²⁶.

W latach 1913–1914 W. Grabski pracował w Centralnym Towarzystwie Rolniczym. Zorganizował w nim Biuro Pracy Społecznej. Został jego dyrektorem i kierownikiem sekcji ekonomiczno-społecznej. Prowadził wówczas badania dotyczące najważniejszych potrzeb ekonomicznych i społecznych kraju. Brał udział w zbieraniu materiałów do „Roczników Statystycznych Królestwa Polskiego”²⁷.

W okresie I wojny światowej W. Grabski aktywizuje w ramach orientacji prorosyjskiej swą działalność na rzecz sprawy polskiej. Po wybuchu wojny

²⁵ *Ibidem*, s. 39–40.

²⁶ Biorąc pod uwagę ówczesne warunki, efekty działalności Grabskiego były wcale niemałe. Wniósł duży wkład w rozwój szkolnictwa elementarnego i średniego. Dzięki jego wysiłkom zarejestrowano w Królestwie Polskim wiele towarzystw naukowych, kulturalnych i zawodowych. Od 1912 r. współpracował z Towarzystwem Naukowym Warszawskim (*ibidem*, s. 44).

²⁷ AAN, Akta Władysława Grabskiego, sygn. III-9, k. 3.